

De små forskjellers narcissisme

Gunnar Ree

Høgskolen i Oslo og Akershus

Svartdals artikkel om hypotetiske konstrukter og adferdsanalyse foranlediger refleksjon over en rekke temaer. Jeg knytter mine kommentarer til et fåtall av Svartdals poenger. Ett er at vi bør være åpne for det beste av vitenskapelig kunnskaputvikling, og vurdere data ut fra vitenskapssynet til forskerne som har produsert dem, ikke vårt eget. Et annet er at ingen teoriutvikling er mulig uten hypotetiske konstrukter. Det interessante er hvilke konstrukter man bruker og hva de brukes til; ikke hvorvidt de finnes.

Innledningsvis vil jeg kommentere Svartdals oppfatning av at radikalbehaviorister er tilbøyelige til å vedta sannheter i stedet for å undersøke sammenhenger. Påstanden er interessant og muligens litt forstemmende. Observasjonsgrunnlaget er blant annet håndteringen av overtroeksperimentet, og det faktum at det gikk lang tid før det ble replikert og reanalysert. Jeg synes selv ikke at det er spesielt overraskende; som Svartdal påpeker stemte fortolkningen med annen teori som var gangbar i de kretsene som interesserte seg for slikt. Dessuten var det mye annet som var uoppdaget og krevde oppmerksomhet. Problemet måtte eventuelt ligge i hvordan Staddons funn og fortolkning ble mottatt i disse kretsene da han publiserte sin artikkel. De fleste datasett kan fortolkes ut fra mange teorier. Fra biologien (Ruse, 2012) og adferdsøkonomien (Ariely, 2008) kjenner vi til at folk har en generell tilbøyelighet til å beskytte sine investeringer. Å innpasse noe nytt i den gamle veven av antagelser kan være en strevsom affære, og vi gjør det bare ganske motvillig (Quine & Ullian, 1970). Dessuten finnes det situasjonsvariabler, og

adferdsanalytikere bør jo ta slike variabler på alvor. Vitenskapssosiologi har riktignok sine sider (Latour & Woolgar, 1979), men så lenge vi ikke snakker om ekstremvariantene er det ikke rimelig å avfeie den som helt irrelevant (Gross & Levitt, 1994). Vi bør i alle fall følge med når vitenskapssosiologiske forklaringer på et sett observasjoner stemmer overens med den kunnskapen vi har fra adferdsøkonomi og biologi. Det er illusorisk å anta at forskning er fri for kontekst og politikk (Bowler & Morus, 2005; Kuhn, 1962/2012). Kulturen vi lever i selekterer bestemte former for verbal praksis, og som David L. Hull (1993) skriver: "Folk flest har sosiale forpliktelser. Forskere og filosofer er ikke unntak" (s. 483). Generelle anbefalinger får være at vi ikke er altfor bråkjekke når vi påberoper oss objektivitet, reflekterer over hvilke miljøvariabler som har formet læringshistorien vår, og husker at kunnskap er foreløbig.

Svartdals beskrivelse av hvordan naturvitenskapelig teoridannelse skjer er helt tilforlatelig. Rendyrket induktiv eller hypotetisk-deduktiv metode er vitenskapsteoretiske idealtilfeller, som ikke er lett å påvise i praktisk sammenheng. På det kontinuum der induktiv og hypotetisk-deduktiv metode befinner seg, er det like usannsynlig å finne begge ytterpunktene. Det Skinner beskriver i *A case history in scientific method* (Skinner, 1956) kan gjerne omtales som et eksempel på induksjon, men det vitenskapfilosofiske idealet for induksjon er å samle forutsetningsfrie observasjoner, og så utlede lovmessighetene fra dem. Det er vanskelig å se for seg at eksperimentator bygger et operantkammer uten å legge inn visse forutsetninger. Han må ha hypoteser om sammenhenger, og

Korrespondanse vedrørende denne artikkelen kan sendes til gunnar.ree@hioa.no

det har alle som gjør eksperimenter. Har du hypoteser utledet fra en teori er det rimelig å anta at det har foregått en betydelig innsats for å samle enkelttilfellene til de generelle lovmessighetene som teorien uttrykker. Induksjonsproblemet er relevant (Popper, 1963/1992), men vi generaliserer til stadighet ut fra enkeltobservasjoner, både i forskning og i dagliglivet, og klarer å håndtere verden ganske godt på den måten. Selv om radikalbehaviorismens ideal er induktiv metode, er praksis den vanlige blandingen av ulike tilnærminger som alle forskere benytter seg av – og godt er det.

Teorier har gjerne noen huller, og forskning består blandt annet av at forskerne forsøker å fylle hullene med noe som får teorien til å henge bedre sammen. Ett ferskt eksempel er Higgs boson, som skulle binde sammen fysikkens standardteori. At denne partikkelen lot seg påvise, gjorde at andre ting falt på plass, samtidig som det åpnet for nye spørsmål. Naturvitenskapelig kunnskapsutvikling skjedde og skjer fortsatt hovedsakelig ved at det man valgte til å fylle hull i teoriene blir vist å være feiltagelser, fordi man finner bedre forklaringer på de fenomenene man danner teorier om. Svartdal mener at radikalbehavioristenes avstand til kognitiv psykologi kan være årsaken til at den beskrives forenklet og skjematisk (Svartdal, 2014). At kognitiv psykologi er valgt ut blandt adferdsanalytikere som en slags hovedfiende, kan like gjerne være et eksempel på det Freud kalte “de små forskjellers narcissisme” (Kolstø, 2007), der det gjøres overdrevne poeng ut av ulikheter som egentlig er ganske små. En av populærkulturens beste illustrasjoner på fenomenet finnes i *Life of Brian*, der John Cleese, som sammen med tre – fire kamerater utgjør Det Palestinske Folkets Frigjøringsfront skjeller ut Den Palestinske Folkefronten for Frigjøring for fraksjonsvirksomhet (“Han sitter der borte”)¹. Når ekvivalensforskere forteller om hvordan de studerer kognitiv atferd, er det neppe lett for utenforstående å fatte hva som

er forskjellene mellom den ene og den andre retningens studier av for eksempel hvordan folk husker. Er man først interessert i omtrent de samme fenomenene innenfor to tilstøtende disipliner, skal det godt gjøre å studere disse fenomenene på veldig ulike måter, selv om man stiller forskjellige spørsmål. Behovet for å fremheve det unike ved egen posisjon kan medføre at det som beskrives som forskjeller, tillegges langt større betydning enn det har i praksis.

Det følgende er en beskrivelse av hvordan adferdsanalytikere (som i dette tilfellet også er radikalbehaviorister) ser sin egen fremgangsmåte når de hvite flekkene på kartet skal fylles. I henhold til Moore (2008) er dette formålene med adferdsanalytisk kunnskapsutvikling:

1. Man søker orden, lovmessigheter, man søker generelle relasjoner i atferd
2. Man begynner med en beskrivelse av enkle tilfeller og samler kjensgjerninger, så går man videre til mer omfattende systematisk arrangering av disse kjensgjerningene, der høyere ordens begrep hjelper til å organisere kjensgjerningene
3. Man finner ut hvilke aspekter av atferden som har betydning
4. Man finner ut hvilke variable endring av disse aspektene er en funksjon av
5. Man finner ut hvordan relasjonene mellom atferd og de variablene som kontrollerer den kommer sammen i et system
6. Man finner ut hvilke metoder som egner seg for å studere et slikt system (Moore, 2008, s. 241; egen bearbeidelse)

Ville en forsker innen kognitiv psykologi ha vesentlige innvendinger mot dette programmet? Hvis man bytter ut “atferd” med andre disiplinspesifikke eller til og med helt generelle begrep (“fenomener”), kunne dette vært et program for all naturvitenskapelig forskning. Det interessante er hva man stiller for spørsmål til virkeligheten gjennom ulike varianter av vitenskapelige undersøkelsesmetoder, og hvorvidt de metodene man har valgt egner seg for å frembringe

¹I skrivende stund har jeg ikke filmen tilgjengelig, likt at navnene på organisasjonene godt kan være feil. Poenget forblir det samme.

anvendelige svar på de spørsmålene man har stilt. At adferdsanalyse og kognitiv psykologi egner seg til å besvare ulike spørsmål er en funksjon av de ulike videnskapssynene som ligger under (Vogt, 2014, dette nummer).

Den kognitive psykologiens røtter i tidlig behaviorisme er ofte omtalt i adferdsanalytisk historieskriving. Den ontologiske forskjellen mellom metodologisk og radikal behaviorisme fremheves gjerne som helt avgjørende for epistemologien innenfor de ulike retningene: den metodologiske behaviorismen forkaster privat adferd som forskningsenhet, mens radikalbehaviorismen sidestiller privat adferd med annen adferd, og aksepterer at et ytterst begrenset antall observatører har tilgang til den. Kognitiv psykologi som forskningsfelt kritiseres for å postulere hjernefunksjoner og –prosesser som er hypotetiske konstrukt, og så gi disse konstruktene forklaringskraft uten annet observasjonsgrunnlag enn adferd og miljøvariabler. Jay Moore (2008) oppsummerer dette slik: “Siden moderne kognitiv psykologi gir årsaksstatus til handlinger, tilstander, mekanismer eller prosesser fra en mental dimensjon, er den ikke komplementær med atferdsanalyse ” (s. 349; egen oversettelse). Dette kan godt være helt korrekt; det kan til og med være den ortodokse lesingen av de kanoniske skrifter og eksegesene over dem. Jeg mener det er forfeilet som kritikk av kognitiv psykologi, med henvisning til ulike vitenskapelige formål for de to forskningsfeltene. At kognitiv psykologi beskjeftiger seg med sine egne fenomener og opererer med sine egne forklaringsmåter bør ikke plage adferdsanalytikere. Det er helt legitimt. Likedan er det helt legitimt at atferdsanalysen holder seg med sine egne hypotetiske konstrukt, siden man i prinsippet skal kunne forklare all atferd ved hjelp av dette begrepsapparatet. De fleste adferdsanalytikere vil kunne mumle noe om at “det må ha vært noe slags forsterkning et eller annet sted” når man spør dem om forklaring på en adferdsepisode. At for eksempel det generelle forsterkningsprinsippet som fremmes

av Donahoe and Palmer (1994) ikke skulle være er et hypotetisk konstrukt er absurd, og adferdsanalytikere vil akseptere forklaringer med henvisninger til dette konstruktet uten videre motforestillinger.

At det er nødvendig å forholde seg til manipulerbare variabler når man skal fremme bestemte adferdsendringer er alment akseptert (Hayes & Brownstein, 1986). Det er nødvendig for å oppnå de vitenskapelig formålene – presis beskrivelse, korrekt prediksjon, og demonstrerbar kontroll over adferd, som er den avhengige variabelen. Sannhetskriteriet er effektiv inngripen, og dette ligger innenfor det som Steven Pepper (1942) kalte den kontekstualistiske rotmetaforen, der rotmetaforen er et slags verdensbillede (se også Hayes, Hayes, & Reese, 1988). Med utgangspunkt i en annen rotmetafor – den mekanistiske – vil sannhetskriteriet være et annet (korrespondanse) og de vitenskapelige formålene er presis beskrivelse og korrekt prediksjon. Hayes og Brownstein (1986) plasser den kognitive psykologien innenfor den mekanistiske tradisjonen. De minner dessuten om at det ikke er fair å evaluere ett verdensbillede utfra kriteriene for et annet. Med ulike formål er det ulike kriterier som gjelder, og det betyr i praksis at man bør feie for egen dør og la andre feie for sin. For å parafasere Fox (2008), er det urimelig å klage på at det ikke er kjøtt i maten på en vegetarrestaurant. Hvis kognitiv psykologi generelt har som formål å formulere presise beskrivelser og fremme korrekte prediksjoner, er det en helt real sak.

Andres Garcia-Penagos og John C. Malone hadde et innlegg under årsmøtekonferansen til ABAA i Chicago i mai (García-Penagos & Malone, 2014), der de fremmet synspunkter på adferdsanalysens relasjon til tilstøtende felter. En av påstandene deres var at radikalbehaviorister lever med en selvpålagt intellektuell isolasjon, og at dette kan være skadelig henimot det fatale på forholdsvis kort sikt. En annen påstand var at den kognitive psykologien som kritiseres i radikalbehavioristenes tradisjonelle

fremstillinger kan være noe helt annet enn det som er den aktuelle forskningsfronten i dag. Derav følger et tredje poeng, som jeg kanskje synes var det viktigste. De viser til Daniel Dennetts bok *Intuition pumps and other tools for thinking* (2013), der Dennett viser til det han kaller Sturgeons lov (s. 36 – 37). Theodore Sturgeon var science fictionforfatter, og i tillegg til å ha skrevet banebrytende fortellinger, er han kjent for utsagnet “Nitti prosent av science fiction er skrot, men nitti prosent av alt mulig er jo skrot”. Når Dennett gjengir dette – og fortsettelsen, der Sturgeon oppfordrer tilhørerne til å konsentrere seg om de ti prosentene som det kanskje er noe ved – er det fordi han mener det er bortkastet tid å angripe de dårlige variantene. De er lett bytte, og uverdige mål. De verdige målene er den ypperste forskningen. Hvis vi hele tiden er opptatt av å kritisere dårlig forskning, risikerer vi å overse prosjekter som kunne være et genuint bidrag til en adferdsvitenskap, gjennom gode forskningsspørsmål og metoder som fyller strenge krav. Jeg slutter meg til disse synspunktene. Det er ikke bra når babyen slår følge med badevannet.

De siste årene har det skjedd en viss tilnærming til kognitiv neurovitenskap blandt en del forskere med adferdsanalytisk grunnorientering. Daniele Ortu (2012) minner om at noen valg av analyseenheter like gjerne kan føres tilbake til utilstrekkelige målemetoder som til antagelser om at den relevante enheten ikke eksisterer. Imidlertid kan informasjon som tidligere var utilgjengelig på grunn av grovmasket teknologi, nå oppfattes på et detaljnivå som gjør det mulig å analysere svært små tilfeller av hjerneaktivitet som elementer i operante kontingenser. Hvis adferdsanalytiske forskere skal bidra til at denne tilnærmingen fortsetter, kan det være uheldig å forkaste hele det kognitive paradigmet, hvis et slikt finnes. I stedet kan man se på denne kunnskapsutviklingen som komplementær og interessant, og søke samarbeide med de aller beste innenfor feltet.

Krav til teorier

“Teoriene må fylle kriterier for omfang, sammenheng, presisjon, relevans, fruktbarhet og enkelhet. De aksepteres eller avvises ut fra hvilket antall og hvilke typer fenomener de fanger opp, hvor konsistent de kan formuleres når de anvendes på forskjellige data, hvor korrekte prediksjoner de gir, kvaliteten på logikken i sammenheng mellom teoretiske utsagn og data, hvor mange nye og interessante fenomener de retter oppmerksomheten mot, og antallet av antagelser som kreves sett i forhold til hvilken datamengde de kan håndtere” (Sidman, 1960, s. 13; egen oversettelse). Når teoriene måles med disse kriteriene, må formålet med teoridannelsen være avgjørende for om teoriene vurderes som tilstrekkelige. Valg av analytiske enheter er selvsagt et viktig punkt, og her synes jeg David L. Hull (1999) kommer med en interessant observasjon. Han skriver at både vitenskapsfilosof og forskere har hatt lite å fortelle om hvordan begrep kan operasjonaliseres. Generelle regler for begrepsoperasjonalisering ikke er formulert i noen videre utstrekning, siden slik operasjonalisering er kontingent og situasjonsavhengig. Forskerne sier ikke all verden om hvordan de gjør det, de bare gjør det. Når det så foreligger gode metodebeskrivelser, kan man vurdere funn ut fra formålet med analysen.

Fremtidsutsikter

Det har vel ikke vært så mange større forsamlinger av adferdsanalytikere de siste årene som ikke en eller annen gang i løpet av konferansen har kunnet åpne en seanse der det i fullt alvor diskuteres hvorfor adferdsanalysens fortreffelighet ikke anerkjennes av flere, og kanskje spesielt av de som trenger denne spesielle kompetansen uten å vite at den finnes. Analyser av problemet finner også veien til tidsskriftene (Løkke & Løkke, 2006). Skriftstykkene og foredragene kan være riktig fornøyelige, men det er jo også noe nedslående ved at et så vidt allsidig og

interessant sett av ferdigheter (både analytiske og praktiske) som adferdsanalytikere forvalter ikke har et større publikum og mer anerkjennelse. Murray Sidman, en representant for stringent eksperimentell metode og nøktern fortolkning av data, stilte seg i en artikkel i 2006 tvilende til “relevansen av vår grunnleggende forskningsmetodologi . . . når vi forsøker å påvirke atferd på en større skala, når det som betyr noe ikke er hvorvidt et bestemt individ endret atferden sin, men hvorvidt tilstrekkelig mange mennesker gjør det til å fremme forbedringer i det generelle velferdsnivået (Sidman, 2006, s. 241)”. Sidman understreker at han ikke mener at vi skal forkaste den metodikken som har vist seg så effektiv på individnivå, bare at vi kanskje bør tenke nytt når vi skal nå mange i samme omgang. Jeg leser dette som en oppfordring til å ha flere tanker i hodet samtidig (for å tilpasse en lagringsmetafor). Å isolere seg fra andre som er opptatt av samme slags fenomener som adferdsanalytikere er, kan tyde på enten overdreven selvtillit eller overdreven mistillit til eget fag. Det er en illusjon å tro at en disiplin der den filosofiske forankringen fremheves som så viktig av utøverne skal være selvkorrigerende. Hvis adferdsanalysen skal blomstre må det være fordi den fremmer bedre løsninger på de problemene som skal løses. Hvordan verden rundt oss skal oppdage det uten at vi kommer den i møte er vanskelig å forstå. Spesialnummeret av *European Journal of Behavior Analysis* (nr. 1, 2014) innledes med en kort artikkel der Skinner spør om vi ikke bør bygge vår egen verden, og besvarer sitt eget spørsmål med at ghettoens vegger bør styrkes (Skinner, 1993). Jeg mener det er bedre å forandre den verdenen vi deler med alle andre.

Referanser

- Ariely, D. (2008). *Predictably irrational: the hidden forces that shape our decisions*. New York: Harper Collins.
- Bowler, P. J., & Morus, I. R. (2005). *Making modern science. A historical survey*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dennett, D. C. (2013). *Intuition pumps and other tools for thinking*. London: Allen Lane.
- Donahoe, J. W., & Palmer, D. C. (1994). *Learning and complex behavior*. Boston: Allyn & Bacon.
- Fox, E. J. (2008). Contextualistic perspectives. In J. M. Spector, M. D. Merrill, J. v. Merriënboer & M. P. Driscoll (Eds.), *Handbook of Research on Educational Communications and Technology* (3 ed., pp. 55 - 66). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- García-Penagos, A., & Malone, J. C. (2014). *The survival of behaviorism in the era of situated and embodied cognition: time is ripe for redefinition*. Paper presented at the Association for Behavior Analysis International annual conference, Chicago.
- Gross, P. R., & Levitt, N. (1994). *Higher superstition: The academic left and its quarrels with science*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Hayes, S. C., & Brownstein, A. J. (1986). Mentalism, behavior-behavior relations, and a behavior-analytic view of the purposes of science. *The Behavior Analyst*, 9(2), 175 - 190.
- Hayes, S. C., Hayes, L. J., & Reese, H. W. (1988). Finding the philosophical core: A review of Stephen C. Pepper's World Hypotheses. *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*, 50, 97 - 111.
- Hull, D. L. (1999). The use and abuse of Sir Karl Popper. *Biology and Philosophy*, 14, 481 - 504.
- Kolstø, P. (2007). The 'Narcissism of minor differences'-theory: can it explain ethnic conflict? *Filozofija I Društvo*, 2, 153 - 170.
- Kuhn, T. S. (1962/2012). *The structure of scientific revolutions* (50th anniversary ed.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Latour, B., & Woolgar, S. (1979). *Laboratory life: The construction of scientific facts*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Løkke, J. A., & Løkke, G. E. H. (2006).

- Stivpyntet, men uten invitasjoner? ABA 2006 og noen ettertanker om atferdsanalyse *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 33(3), 155 - 159.
- Moore, J. (2008). *Conceptual foundations of radical behaviorism*. Cornwall-on-Hudson: Sloan Publishing.
- Ortu, D. (2012). Neuroscientific measures of behavior. *The Behavior Analyst*, 35(1), 75 - 87.
- Pepper, S. C. (1942). *World hypotheses: A study in evidence*. Berkeley: University of California Press.
- Popper, K. (1963/1992). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge* (5 ed.). London: Routledge.
- Quine, W. V. O., & Ullian, J. S. (1970). *The Web of Belief*. New York: Random House.
- Ruse, M. (2012). *The philosophy of human evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sidman, M. (1960). *Tactics of scientific research: Evaluating experimental data in psychology*. New York: Basic Books.
- Skinner, B. F. (1956). A case history in scientific method. *American Psychologist*, 11, 221 - 233.
- Skinner, B. F. (1993). A world of our own. *Behaviorology*, 1(1), 3 - 5.
-